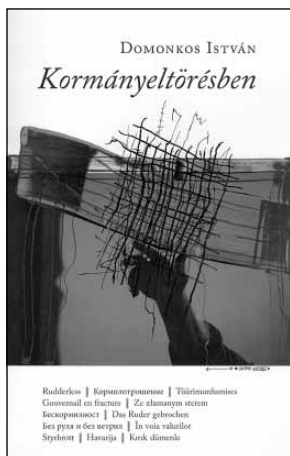

Rácz Péter

Az újjászületés lehetősége

Ritka pillanat, amikor egy vers – nevezzük ezúttal kicsit patetikusabban költeménynek – nemcsak régi könyvek vagy folyóiratok lapjairól köszön vissza, hanem szó szerint életre kel és az ajtónkon kopog. Domonkos István *Kormányeltörésben* című verse esetében a nagyszerű és bízvást isteni sugallat diktálta pillanat előzménye a vers keletkezésének 44 évvel ezelőtti eseménye volt. A másik történelmi dátum napjainkra tehető: hiszen az utolsó hónapok azok, amelyek megadták ennek a költeménynek az újjászületés nagy lehetőségét. Ismerték és méltatták korábban is, azonban a poétikai reneszánsz mellett társadalmi és politikai, világpolitikai időszerűségét mostanában érezzük igazán. Akkor, amikor nem több, mindössze egyetlen személy, a nyelvek és kultúrák rengetegében tévelygő embertársunk helyzetét

kellene megértenünk. A szavait kereső egyetlen ember mellett most százazrek sorakoznak fel, bennünket állítva humanitárius és politikai döntések elé villámsebesen. Nem kétséges, kevés kivételtől eltekintve még az emberi segítség is nagyrészt elmaradt részünkről, akik magunk is betelepült, nomád nép voltunk, és nem keveset vándoroltunk a közelmúltban is. Domonkos verse a nyelvi senkiföldjére vetődött emberek elveszettségéről szól: nekünk kell érteni őket igazán – idegengyűlölet helyett.

Akik ezt a költeményt az utóbbi hónapokban felkutatták és 12 másik nyelven felmutatják nekünk most, azt tették, amit a nyelv erejével tenni lehet: megértést és részvétet kérnek a zavarba került nyelvnek. Az előzményeket tekintve műfordítók tucatjai, ebben a csodálatosan szép kötetben pedig éppen egy tucat fordító, majd lektor dolgozott azon, hogy ez a vers eljusson igazi közegébe: a soknyelvűségbe.

Az ő érdemük elsősorban, majd meg az Országos Idegennyelvű Könyvtáré és a Napkút Kiadóé, hogy felhívta a figyelmünket arra: én, te, ő és mi mindnyájan kerülhetünk olyan helyzetbe, hogy az anyanyelvünk – amely olyan fontos, mint a tudónak az oxigén – nem értő közegbe kerül és használhatatlan lesz. Ennek tudatában vegyük kezünkbe ezt a könyvet mi, magyarok, és azok, akik a további tizenkét nyelven olvasnak.

A Svédországban élő vajdasági költő hetvenöt éves. Emblematikus művét, a *Kormányeltörésben* 12 nyelvre fordítva adta ki a Napkút Kiadó és az Országos Idegennyelvű Könyvtár – az évfordulóra. Magyarország 2015-ben díszvendég volt a göteborgi könyvvásáron – a kötet erre az alkalomra is készült. Rácz Péter gondolatai a budapest könyvbemutatón hangzottak el.

Szakolczay Lajos

„én lógni öröklétben vizes madzagon”

Domi, az európai vándor
Kormányeltörésben című nagy verséről

Most, hogy a nemzetközi göteborgi könyvfesztiválon való részvételünket ilyen-olyan, sokszor ízetlen viták kísérik – mikor fog felnőni, felnőttként viselkedni a *szellem köztársasága?* –, másra sem tudok gondolni, mint Domira, a hetvenöt éves Domonkos Istvánra, a kiváló költőre. És egypár vele kapcsolatos élményemre.

Évtizedekkel ezelőtt Újvidéken hiába vártak bennünket az asszonyok – feleségeink – vacsorára, mi, a díszes hármas (még Tolnai Ottó volt vándortársunk) a Forum székházából kijövet kocsról kocsra járva múltattuk az időt. A tűzhelyen újra és újra melegítve már minden odaégett, hiszen csaknem éjfélre tolódott a vacsora ideje. És az is feledhetetlen élményem, ahogyan a kilencvenes évek elején (a fotó alapján, pontosan 1995. január 15-én) a Domonkos házaspár Bocskai úti lakásunkon Petrás Mária csángó siratóját hallgatja. Meglepetésnek szántuk ezt a kis körben való szereplést – Mária késve is jött, éppen valamelyik föllépéséről –, amelyet jugoszláviai barátaink megkönnyeztek.

És nincsen hónap, hogy ne hallgatnám meg kislemezen megjelent zseniális *Kuplóját*, amelyben egy örök hölgyhöz, „dicső Magia Pollához” esdekel, nem letagadván helyzetét: „Én nem születtem Bonnban, / házunk előtt verebek ültek a porban”. Énekli a halál keserűségét és szomorúságát is magában foglaló giccset – a „költőietlen” *Kormányeltörésben* ellenpéldáját –, s az elmúlást érzékeltetendő kezével a gitár falemez testén dobol.

Nemcsak költő volt, hanem énekes is, és zenész (zeneszerző) is? Mindhárom. Az Újvidéki Rádióban a dzsessz volt a szíve csücske, de emellett kitűnően teniszezett. Svédországban derült ki – ahová, „második hazájába”, svéd feleségével és három felnőtt gyerekével hazatért (1979) –, hogy expresszív erejű festőművész is. Portréfilmjében meg azt láttam, hogy egy népes dzsessz-zenekarban milyen kedvvel fújja a szaxofont.

A jugoszláviai Új Symposion, amelynek első nemzedékéhez tartozik Domonkos, itthon tiltott gyümölcs volt, hiszen Tito másképp húzta a harangot – most a partizánok gyalázatairól ne beszéljünk –, mint ahogyan azt a Szovjetunió az általa bekebelezett országoktól megkövetelte. Eme „politikai lazaságot” az itthoni rendszer szigorral büntette. Ami, többek közt, abban is jelentkezett, hogy az előfizetett folyóiratot – a cenzúra a postai szolgáltatásra is kiterjedt – csak ritkán kaptuk meg (volt év, hogy a tizenkét számból csak hármát-négyet).

Ám dugáruként azért bejutott egy-egy szám. Szerencsére az is, ezerkilencszáz-hetvenegyét írtunk, amelynek mellékleteként (önálló füzetként) a *Kormányeltörésben* megjelent. A nagy vers revelációként hatott. „Dadogva”

is elementáris erejű szólásként. A huszadik századi magyar irodalomnak vannak nagy líraművei (most csupán az időben hozzánk közelebbieket említem): Juhász Ferenc *Szarvas-éneke* (*A szarvassá változott fiú kiáltozása a titkok kapujából*), Nagy László *A Zöld Angyala*, Zelk Zoltán *Sírálya*, Pilinszky János *Apokrifja* és Kányádi Sándor *Halottak napja Bécsben* című poémája mindenképp közéjük tartozik. Noha göcsörtös nyelven íródott, velük egyenrangú a *Kormányeltörésben*. Csaknem ugyanarról szól, mutatis mutandis, mint Kányádi remeke: a magyarság porlódásáról – „szabófalvától san franciscóig”.

Ilyen „idegen”, költőietlen, főnévi igenevekben dadogó magyar nyelven még nem írtak költeményt. A Balassitól választott mottó keserősége – „Elmém csak téveleg széllyel kétségben, / Mint vasmacska nélkül gálya az tengerben / Kormányeltörésben, / Nincsen reménsége senki szerelmében” – ugyan előrevetítette, nem akármilyen furcsasággal fog sokkolni a *némára* visszacsavart vers, amelyet az ugyancsak mottóként szereplő, a közgazdaságtani kislexikonból idemásolt szócikkek (proletáriátus, népesség imigrációja stb.) csak erősítettek... „én lenni / én nem tudni magyar / élni külföld élet / pénz nyelv zászló / himnusz bélyeg / elnökök vezérek / előkotorni megfelelő / ott ahova érek / mi meghalni mindnyájan / úgyis téves csatatéren”. Vagy: „én lenni / elnökök vezérek / mi meghalni mindnyájan / úgyis téves csatatéren / pszichiáter mondani / aludni aludni / ellenség nem lenni / nem lenni susogás / ablak fa / nem lenni cella ór akasztás / tiszta-kanyar / nem lenni magyar”.

Ha lehet így kezdeni és végig ezen a szinten tartani egy verset, az maga a döbbenet. Hát még ha a politikának fölötébb nem tetsző kiszólásokat is idevesszük – „enni orosz-forradalom-kaviár”; „a szívárványos északon / marx jönni fehér kesztyű / vágni engem nyakon”; stb. –, akkor válik csak igazán fölforgatóvá a költemény. Nem véletlen, hogy harmincöt évvel ezelőtt szinte vért izzadtam a kommunista szerkesztővel, Pándi Pállal (Kritika) való disputámban. Nem nagyon akarta, sőt kezdetben ellenezte, hogy folyóiratában a romániai, jugoszláviai és a csehszlovákiai magyar irodalom fiatalabb generációjáról írott tanulmányom – benne sok egyéb mellett Domonkos lírájának elemzése – megjelenjék.

Két számban, folytatólagosan, szerencsére megjelent. Do-

Szakolczay Lajos, Domonkos István a feleségével

miről már akkor énekeltem, „nagy dobásán” kívül két antológiadarabot (*Kuplé, Der springt noch auf!*) ugyancsak megemlítve. Szerinte a vers önmagában élő valóság, tüneménye elvész, ha magyarázzák. Nem véletlenül szögezte le még első kötete előtti, *A vers fetisizálása* című esszéjében: „A vers totális: önmagát, értelmét veszíti el, ha elemezzük; magyarázni annyi, mint megsemmisíteni. A vers elemzése rombolás, mert a vers tó, melyben halként csak jelenléted lehet; szem: fényállást kormoddal csak csökkentheted”.

Költészet – gyönyörű metaforákban. Itt még a költő nem fújt visszakozót, nem tett bilincset a nyelvre. Nem zárta kalodába a szót, hanem szabad madárként röptette. Viszont csökönös költőietlenségének is megvan a költészete. Mikor a rémült nyelv kezdi elfelejteni magát, és épp a megtalált – tudatosan ilyenné vált – új arcban éli az életét. „én lenni kormányeltörésben / ez nem lenni vers / én imitálni vers” – így a többször előforduló lírai formula. Benne – az egészben – a hazáját vesztett kisebbségi (nemzetiségi) magyar, a lefokozott, a kiebrudalt, a semmibe vett iszonytató fájdalma. A történelme is, az idegenbe kerülés megpróbáltatása is, az otthon maradtak tragédiái is.

Viszont attól gyönyörű a poéma, hogy a személyes sors és a *couleur locale* – az imitált „európa-vándor” (nem tévesztendő össze – lásd torna – a „magyar vándorral”) végzetlen útja – egyetemes igazságok közvetítőjévé válik. A nagy vers attól nagy, hogy írójék a jelenben, vagy íródott volt évtizedek (évszázadok) előtt – magában hordja *kozmikus kisugárzással* a mindenséget.

Ezt a nagy verset – az eredeti mellett tizenkét nyelven (angolul, bolgárul, észtül, franciául, lengyelül, macedónul, németül, oroszul, románul, svédül, szerbül, törökül) – tettük Göteborgban Európa asztalára egy külsőre is szép könyvben – Maurits Ferenc *Domi keze* című grafikai csodálatosak –, Thomka Beáta remek, angolra is fordított tanulmányával.

Domi válhatott svédde, hottentottává vagy akármivé, verse magyar. Irodalmunk egyik csúnya-szép ékessége. Nem tudom, hogy részt vett-e a göteborgi találkozón, s azt sem, hogy a hazánkat képviselő meghívott írók ebből a nem mindennapi kötetből hány példányt ajándékoztak – bizonyára sokat – külföldi kollégáiknak.

Egy bizonyos, az avantgárd gesztus – szemben az ilyen-olyan (politikai, „szakmai” vagy feltűnésvágyból álló) bóvlival – akkor éri el célját, ha üzenete egyetemes.

Márpedig a *Kormányeltörésben* című poémáé az – világgraszoló. (*Országos Idegennyelvű Könyvtár – Napkút Kiadó, 2015*)

Várady Tibor

Két levél

Domonkos Istvánról többen elmondták már, hogy a második világháború utáni vajdasági magyar irodalom legeredetibb költőegyénisége. Talán az sem lenne aránytévésztés, ha ezt a megállapítást nem korlátoznánk csak a vajdasági magyar irodalomra. Ehhez nem tudok sokat hozzátenni. Már csak azért sem, mert Domonkos költészetét mások nálam jóval szakavatottabban látják. Amit mégis hozzátennék, az két levél. A Domi írta őket, az egyiket talán a hetvenes évek végén, a másikat a nyolcvanas évek közepén. Dátum nincsen a leveleken. Azt hiszem, meg is lepne, ha a Domi keltezne egy levelet. Én sem jegyeztem fel dátumot, mert nem irattárosi gondosság eredményeként maradtak meg nálam mindenféle fiókokban mindenféle levelek, hanem azért, mert semmit sem tudok kidobni. A levelek nem tanúskodnak semmilyen különösebben fontos eseményről. Azt mutatják viszont, ami fél évszázados barátságunk alatt állandóan ott van a szemem előtt (és biztosan mások szeme előtt is). Domi nem akkor költő, amikor egy ihlet kiemeli a mindennapokból. Nála a mindennapok költészetévé lettek szabdalva. Nem vetélkedik egymással a rendes és a rendhagyó. És amint egyik leveléből kitűnik, nála a rettegés sem egy esemény vagy várt esemény hozadéka. Egyszerűen hozzá tartozik.

Ebben a levelében ezt írja:

Tibor

fő foglalkozásommá vált a rettegés

Naponta többször eszembe jut (ezzel vigasztalom magam) egy mondatod, melyet kétszer is megismételtél itt Upp-ban [*Uppsalában*]: „Én is félek a haláltól, kurvául félek!”

Nálam az a probléma (?) hogy én nem tudom mitől is félek

Ezért szeretném ha a Thea is velem jönne Jugóba. Most ismét megígérte.

Tehát minden rendben van

Ölel Domi

Ez a levél néhány évvel a *Kormányeltörésben* közlése után íródhatott. Ha most ennek a versnek a kontextusába helyezném a levelet, azt is mondhatnám, hogy Domonkos nem kormányeltöréstől, hanem kormányeltörésben retteg. Egyébként, Domonkos István 1971-ben írta a *Kormányeltörésben*t. A vers végén ott áll, hogy hol írta: Djuphult. Nem tudtam, hogy ilyen helység létezik Svédországban, mielőtt Domonkos odaköltözött volna. Ha jól tudom, a költözés előtt néhány hónappal ő maga sem. Egyébként 1971-ben, az Új Symposionban mindnyájan abban hittünk, hogy szét kell zúzni a képleteket, hogy valami „más”-t kell írni ahhoz, hogy igazi legyen. Azt is mondhatnám, hogy a *Kormányeltörésben* is egyike ezeknek a próbálkozásoknak. De mindannyian éreztük, hogy ez annál több. És erősebb. Mi vitattuk, támadtuk a körülöttünk alakult koordináta-rendszert. A *Kormányeltörésben* hirtelen azzal szembesített, hogy mi van, ha min-

—
ibor

fő foglalkozásommal várt a rettegés
naponta többnyire estebe jut/estél
nyugtalan magam / egy mondatok,
melyet kétszer is megisméltél
itt Mpp-ban. Én is félek a
hatásról, kíváncsi félek!

Walam (az a problémád?) hogy én
nem tudom mitől is félek.

Úgyis szeretném, ha a Thea is
vellen, some jugsba. Utost
ismét megírtam. Teljes minden
vudben van.

Olal Sam

den koordináta-rendszer összeomlik. Annak idején párhuzamokat is kerestünk. Emlékszem, hogy valaki közölünk Camus *Idegenjére* (*L'étranger*) támaszkodva keresett besorolhatóságot, de feladta. Camus-t folytatták – de mások. Nemrég olvastam Kamel Daoud, arab író könyvét *Mersault, Contre-enquête* (azaz „Mersault, ellen-nyomozás”). Daoud tovább igyekszik nyomozni (ellen-nyomozást indít) Camus hőse ellen. Közben eljut addig a felfedezésig is, hogy: „Azt hiszem, kitalálom, hogy miért írnak igazi könyveket. Nem azért, hogy híressé váljanak, hanem hogy minél inkább láthatatlanná váljanak.” (*„Je crois que je devine pourquoi on écrit des vrais livres. Pas pour se rendre célèbre, mais pour mieux se rendre invisible.”*) Ez szép gondolat, talán bizonyítható is több példával, de azt hiszem, Domonkos esetében ennek az ellenkezője igaz. Őt nem rejti el a vers. A rettegés sem – mint ahogyan ő sem rejti a rettegést. A *Kormányeltörésbent*, vagy más verseit vagy leveleit olvasva, az ember azt érzi, hogy közte és az események között (vagy közte és a szavak között) nincsen semmilyen pajzs, semmilyen elválasztó réteg, hatásfokozó (vagy hatást semlegesítő) hit, vagy problémarejtő retorika. Irány sincs, mely elfordítaná a figyelmet egy éppen megtett

lépéstől, vagy attól az útkockától, melynél éppen tartunk. A rettegésnek sincsen iránya vagy célpontja; egyszerűen itt van. Domonkos ilyen.

A második levélnek valamivel pontosabban tudom meghatározni a dátumát. Ezen sincsen keltezés, de egy meghatalmazással kapcsolatban írja, melyet nekem adott, és a stockholmi jugoszláv nagykövetségen hitelesített. A meghatalmazás dátuma 1986. február 19. Akkoriban a Domi megkért, hogy segítsék Újvidéken folytatódó ügyeinek intézésében. Szerzői jogdíjakról, lakásügyekről volt szó. Hogy eljárhassak, szükségem volt egy meghatalmazásra. Néhány soros sablonos szöveget fogalmaztam szerbül. Domi aláírta, de nem tudott egyszerűen csatlakozni az általa ismert, de most fura köntösben menetelő szavakhoz, arra sem volt képes, hogy elforduljon és másfelé nézzen. Nála ideget érintenek a szavak. Ezért írt a meghatalmazás mellé egy személyes levelet. Mivel változatlan erővel lüktetett benne a meghatalmazás (szerb nyelvű) szövege, a levélben is szerbül hagyott (vagy folytatott) egyes irritáló szavakat. Ezeket szögletes zárójel mögött igyekszem lefordítani. A levél így szól:

Tibikém,

ki a faszom vagyok, hogy most hirtelen „ovlašćujem” [meghatalmazok], „interesi” [érdekek] meg ilyesmiket... Tibor, nemam ja nikakvih interesa [nincsenek nekem semmilyen érdekeim] ... jebenih [kibaszottak]... Csak nehogy megsértődj, mert az én fülemben sértően hangzik az egész... „ja ovlašćujem Tebe” [én hatalmazlak meg Téged] – hallatlan!

Tibikém,
 ki a faszom vagyok, hogy most
 hirtelen „ovlašćujem”, „interesi” meg
 ilyesmiket... Tibor, nemam ja
 nikakvih interesa... jebenih...
 csak nehogy megsértődj, mert az én
 fülemben sértően hangzik az egész...
 „ja ovlašćujem Tebe” – hallatlan!
 „ko imam jebene puster”
 ja on dokumenti su čisti farszom

Óléd Domi

„ko im jebe mater“ [szó szerint: „ki bassza az anyjukat“ a jelentés inkább: „ki hederít rájuk“]

pa ovi dokumenti su čisti feudalizam [hát ezek a dokumentumok tiszta feudalizmus]

[...]

Ölel Domi

Ezekben a mondatokban persze humor is van. De a humor és a lázadás nem összeférhetetlen.

Lehet, hogy az emigráció is hozzájárult ahhoz, hogy Domonkos lemeztelenítve, kontextustól is leválasztva lásson szavakat, embereket, eseményeket. Amikor országok, sorsok, azonosságok, innen-onnan letépett kötődések egymás mellé tevődnek, akkor jobban látni a dolgokat – és jobban is fájnak. És ha eltűnik a dolgok mellől az „idetartozás“, akkor nincs már, ami érzéstelenítené, vagy legalább tompítaná a kérdést, hogy „mi is ez?“. Mindennapok sincsenek már, és így a dolgok nem olvadhatnak be a mindennapokba. Otthontalanság van, és Domonkos érzi, hogy ha az otthontalanságot akarja láttatni, ki kell lépnie a mondatok otthonából is. Így alakulnak az infinitívusok is: Én lenni... ez lenni vers... én menni külföld... nem gondolni mi lesz, nem gondolni mi volt... élet gumibottal jönni vágni engem nyakon.

Néhány éve nem találkoztam már Domonkossal. De beszélünk telefonon, havonta kétszer-háromszor. Így tudom, hogy továbbra is teljesen védetlen. Nem védik sem frázisok, sem hagyomány, sem rutin, sem létfeljejtő szakma, és megszokott környezet sem (mert évtizedek után sem vált megszokottá). Úgy is fogalmazhatnék, hogy maradéktalanul költő.

Komáromi Sándor

Variáció és fuga

Domonkos István *Kormányeltörésben* című
poémájának versszerkezetéhez

Domonkos István késő 20. századi magyar költészetünk klasszikus alkotásává kanonizálódott poémájának elemzői, méltatói visszatérően keresik, kutatják a mű elsöprő lendületének, magasra törő szárnyalásának kompozíciós titkát, s olykor eljutnak a zeneszerű karakter felismeréséig. Például Kulcsár-Szabó Zoltán (*Tiszatáj*, 2006, 4.) „a névelő majdnem teljesen következetes elhagyása kapcsán” utal a szöveg „sajátos zeneiségére”, ami a szóhatárok mentén kialakuló „meglehetősen élénk vagy gyors ritmikára alapul”. Thomka Beátát (*D. I.: Kormányeltörésben*, 2015) a poéma dinamikai emelkedése Maurice Ravel Bolerójára emlékezteti. Ugyanő futó észrevételt tesz a versszöveg „polifonikus” hangzásáról is.

Rövid hozzászólásom a *Kormányeltörésben* kapcsán éppen a mű zenei karakterét érinti, előrebocsátva, hogy meglátásom szerint a legszorosabb érintettségéről van szó, ami csak következhet már költőnk egykorú muzsikuskörletéből is. Az idézett észrevételek bőven szaporíthatók a szövegfelület megannyi hangzásbeli, melodikus vagy ritmikái elemét illetően. De többről és másról is szó van, mégpedig a verskompozíció zenei szerveződéséről, amihez a felületi elemek már csak kapcsolódnak. A hatásmechanizmust illetően, pontosan a zenei struktúra rendkívül intenzív szervezettsége az, ami a legalapvetőbb tényező e tárgyban.

1. Variáció-forma. Biztos fogódzónk a szerkezetelemzéshez a poéma – motó-szövegeit követően – 13 szövegvariációs egységre, szakaszra tagolódó felépítése, ami eleve egy variációs szerkesztésű alkotás körvonalait mutatja. A variáció részint alapeleme mindenfajta (hangszeres) zenei rögtönzésnek (népzene, dzsessz stb.), részint pedig a műzenében a ciklikus formák egyikeként történetileg rögzült műforma. Ezeket a variációs kompozíciókat szerzőik valamilyen meglévő „téma” (dal, táncjáték, terjedelmesebb zenemű önálló részlete stb.) feldolgozásának szentelik, melyet bekezdésül először is prezentálnak, hogy a variációk során át majd kibontsák, minden oldalról, kívül és belül, annak egész fiziognómiáját a mélyebb emberi jelentéssel bíró rétegekig, zárásképpen pedig – emlékeztetésül, s egyben utalva egy végtelenített folyamatra lehetőségére – újra megjelenítik az alapot.

A *Kormányeltörésben* mint beszédnyelvi-kommunikatív formátumú alkotás a megnyitásban máris eredendően kitűzött egyéni tárgya: az emigráns létvesztés állapotrajzáának vezérfonalát veszi kézbe, egy alapváltozatot mindjárt meg is jelenítve. A verskompozíció szerkezetileg ezzel együtt a fenti zenei sémának szinte tökéletesen megfelel: az indítást követi további 12 változat, vagy 11 – egy

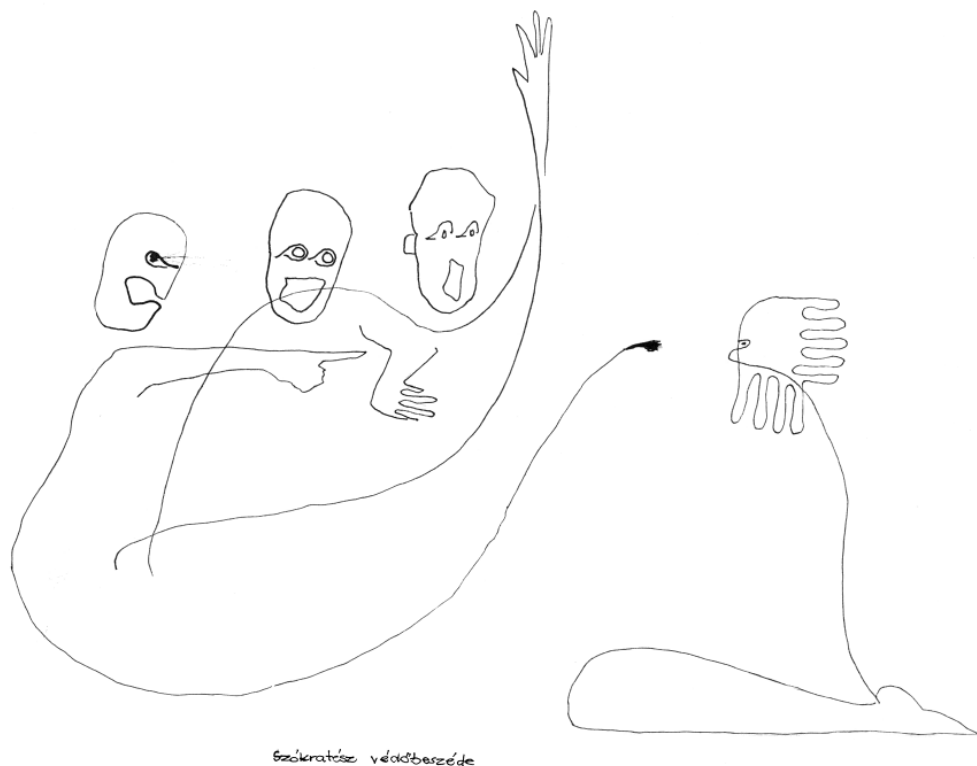
összegző tartalmú lezárással, mellőzve a megnyitás visszaidézését. E tekintetben így jár el egyébként Ravel említett *Bolerója* is, amelynek variációsorozata is megmarad az alapformájában bemutatott tánc témánál.

A mi költeményünk tulajdonképp egy azonos karakterben komponált jelenetsort visz végig, mellyel a megnyitásban bemutatkozott. Egy-egy, rövid – néhol mindössze három-öt szótagnyi – sorokat használó, 25-30 soros formációról van szó, amely a kötetlen, de eleven ritmika táncos jellegével, egyúttal szintúgy rendszertelen, ám célszerűen kiosztott rímelésével zenei lüktetést vesz fel, s a költő-én akár mint valami pantomim- vagy bábfigura ennek az ütemére hajlong, forgolódik különös közlendőinek artikulálásához, míg – egy-egy 3 soros ellenstrófa keretében – félre nem csapja („vágni engem nyakon”) a „külföld élet” valami fogyasztói brutalitása („élet nercbundában”) vagy a régi hitek valamely hirtelen kitetsző fonákja („marx fehér kesztyűben”). A jelenetről jelenetre ismétlődő közlendők az emigrációs gyakorlat mintegy három területét ölelik fel: a határátkelések abszurd rituáléját, az identitási kérdés paradoxonát, valamint a rövid távú akklimatizáció módozatait, de érintik a költői megszólaltatás feltételeit is. A variáció a közlések változó súlypontosításában vagy kibővítésében, egyebek mellett egy-egy betét-narratíva beszúrásában (halványuló kapcsolat az elvesztett otthonnal, a családdal, emigráns-társakkal való viszony stb.) érhető tetten. A maga 35 sorával (illetve a tört sorokat tekintetbe véve 32-vel) így is a nyitójelenet a leghosszabb, miután a rész-mondandókat teljességében, azok 5-6 sorra kiterjedő szekvenciáival verbalizálja, melyeket a továbbiak (inkább már 30 sor alatt) inkább csak töredék-elemeikben idéznek vissza.

2. Fuga? A poéma struktúráját illetően egy másik nézetben felmerül a zenei fuga-forma imitációjának lehetősége. Ez esetben a többször, más hangfekvésben belépő azonos, de a közös előrehaladás során rendre ki is bővülő „szólam” indázó, polifón „kergetőzéséről” van szó (mint a műszó jelentése magában foglalja), melynek során a témák újra és újra megjelennek, ám mindenkor más-más látószögből, vagy pontosabban: „hallószögből”. Mondhatnánk: a *Kormányeltörésben* ciklikus szövege – síkban kiterítve – a maga négy rész-témájának ismétléseivel utánozza a zenei fugaszerkezetet, a mottó-sort hozzávéve pedig a zenetörténetben bevett „prelúdium és fuga”-formát idézi. Olyan szabályos megfelelés, mint a variáció-forma esetében, a fuga-karaktert tekintve azonban nem igazolható. Viszont a zenei gyakorlatban szintén ismert, a teljes kisserkesztettséget nélkülöző „fugató”-forma „fugaszerűségével” a poéma versszerkezete bizvást párba állítható. A fuga- vagy fugató-forma szempontjából a *Kormányeltörésben* szakaszolt tagolódása természetesen elveszti a jelentőségét, ehelyett a szövegtest – az expozícióval és a kidolgozással – mint egyetlen, komplex tömb releváns. Ebbe a komplexitásba mindenesetre szervebben gyökerezik bele a poéma két markáns szignálja, melyek az expozícióbeli elhangzásukat követően csak egyszer-egyszer térnek vissza, innen nyerve erőteljes hangsúlyukat is. Egyikük – az eszmék, ideológiák közötti vergődésre utalva: „koponyánkból a habverő / nyele kiáll”. A másik – mint szabadkozás a kétes érteken intézményesült irodalomhoz való odatartozástól: „ez nem lenni vers”. (Utóbbi ponton, az Új Symposium-beli első közlés talaján állva, nem hallgathatjuk el kétségeinket a kötetkiadásokon végigmenő, határozottan szöveg-

romlásnak tűnő eltérések hitelességével kapcsolatban. Valamennyi kötetben előszörre ugyanis „nem lenni vers” helyett pontosan „lenni vers” szerepel. (Vö. többek között Vadai István, Ex Symposion, 1994. április.)

A fúgaszerkezet meghatározó pontja a különböző időben beléptetett szövegek együtthangzása, egybezáugása a lezárások „összevárásával”. Ez is megvalósul a poémánkban. Záróepizódja ugyanis, az eredeti szövegelemekről immár elszakadva, egybefüggő vízióban összegzi-tetézi az előzőekben hallottakat. Ez a befejezés azután újfent a variáció-forma egy sajátos válfajával kapcsolható össze, amely záróváltozat gyanánt éppenséggel fúga-formában dolgozza ki a témáját: „variációk és fúga egy ... témára”.

Székelyné Vékiszeréde